

ТІНЬОВА ЕКОНОМІКА В УКРАЇНІ ЯК ПЕРЕШКОДА РОЗВИТКУ МАЛОГО ТА СЕРЕДНЬОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА

Проблема впливу тіньової економіки на підприємництво залишається актуальною, оскільки у складних умовах економічної нестабільності саме суб'єкти малого та середнього бізнесу є найбільш чутливими до поглиблення процесів тінізації. Необхідність фундаментального післявоєнного відновлення спонукає державу встановлювати нові правила господарської діяльності, які можуть або посприяти детінізації або, навпаки, поглибити цю проблему. Не можна ігнорувати, що саме мале та середнє підприємництво (МСП) визначено як ключовий чинник економічної стійкості та впровадження інновацій, що є критичним чинником відбудови [1]. Проте, цей потенціал послаблюється системним явищем – критично високим рівнем тіньової економіки.

За оцінками, частка тінізації економіки продовжує триматися в діапазоні 30-40% ВВП [2]. На наш погляд, такий масштаб тінізації створює негативне середовище для легального ведення малого та середнього бізнесу. З точки зору держави, це не просто недоотримані податки, це в першу чергу негативний чинник, що створює недобросовісну конкуренцію та блокує доступ МСП до інвестицій, необхідних для відновлення та відбудови через інноваційні трансформації [3].

Стримуючий вплив тіньової економіки на МСП проявляється через збереження тенденцій тіньової діяльності серед МСП, оскільки для значної частини МСП тіньова економіка була та залишається вимушеним способом адаптації до надмірного фіскального чи адміністративного тиску. Основними проявами таких тенденцій досі залишаються прихована зайнятість та неофіційний обіг коштів. Якщо, до повномасштабного вторгнення використання «зарплат у конвертах» було прямим наслідком надмірного адміністративно-фіскального навантаження [4], то в останні роки така практика відновлюється через інші, пов'язані з війною причини. Хоча це допомагає бізнесу вижити, це призводить до колосальних фіскальних втрат і, що гірше, підриває соціальну захищеність працівників, перекладаючи майбутні соціальні ризики на державу.

Деструктивний вплив тіньової економіки на розвиток МСП проявляється у таких процесах: несправедлива конкуренція та ціновий демпінг, блокування інвестиційного та інноваційного потенціалу, корупція, проблеми із забезпеченням конкурентоспроможності на ринках (рис 1).

Щодо несправедливої конкуренції та цінового демпінгу, то для вітчизняних МСП ця виявилась однією із ключових проблем, оскільки підприємства, які ухиляються від сплати податків, отримують незаконну цінову перевагу (можуть демпінгувати ціни). В умовах високої інфляції, легальні МСП опиняються у заздалегідь програшній позиції на ринку, що змушує чесних гравців або згортати діяльність, або скопіювати тіньову модель заради виживання [5].

Із проблемами щодо забезпеченням конкурентоспроможності на ринках зіткнулись українські МСП в період структурних змін, що були викликані війною, оскільки МСП повинні були шукати нові ринки збуту (чи ринки сировини).

Блокування інвестиційного та інноваційного потенціалу відбувається через відсутність прозорої фінансової звітності є критичною перешкодою для інноваційної трансформації [3]. МСП із прихованими доходами не можуть підтвердити свою платоспроможність, що блокує доступ до банківського кредитування на модернізацію та до державних програм пільгового фінансування. Тим самим, тінізація не лише обмежує, а й ізолює МСП від легальних джерел розвитку.

Рис. 1. Деструктивні впливи тіньової економіки на розвиток МСП

Великий обсяг тіні в сфері МСП є чинником корупційних проявів, адже підприємці часто змушені вирішувати адміністративні проблеми у неформальній площині. Це збільшує трансакційні витрати, створює недовіру і, як наслідок, знижує загальний інвестиційний клімат.

Таким чином, тіньова економіка – це комплексний деструктивний фактор, що підриває конкурентоспроможність МСП і суперечить стратегічним цілям України щодо інноваційної відбудови. Водночас, на нашу думку процеси детінізації мають бути стимулюючими, а не каральними. Тому в їх межах можна здійснювати такі заходи: провести зважене поетапне зниження фіскального навантаження на фонд оплати праці, що зробить легалізацію економічно вигідною [4]; забезпечити реальний, незалежний судовий захист та посилити боротьбу з великими схемами ухилення від ПДВ, які є джерелом демпінгу [5]; запровадити додаткові пільги для тих МСП, які повністю легалізують свій штат та фінансову звітність. Вважаємо, що лише створивши прозорі та справедливі умови, ми можемо очікувати, що МСП стане рушійною силою відновлення нашої країни.

Перелік посилань:

1. Біла І. С., Посна В. С., Шевченко О. О. Інноваційний розвиток як чинник повоєнної відбудови економіки України. *Наукові записки НаУКМА. Економічні науки*. Т. 8. Вип. 1. С. 10–16.
2. Огляд тіньової економіки в Україні. Міністерство економіки України <https://me.gov.ua/Documents/List?id=e384c5a7-6533-4ab6-b56f-50e5243eb15a&lang=uk-UA&tag=TendentsiiTinovoiEkonomiki> (дата звернення: 12.11.2025).
3. Ткаченко О. В., Ткаченко О. О., Загребельний Д. С. Повоєнна відбудова інноваційної трансформації України. *Здобутки економіки: перспективи та інновації*. 2024. №8. URL: <https://econp.com.ua/index.php/journal/article/view/75/53> (дата звернення: 12.11.2025).
4. Ковальчук В. О. Фіскальне навантаження на фонд оплати праці та стимули до тінізації зайнятості в Україні. *Фінанси України*. 2023. № 9. С. 25–36.
5. Петренко І. Р., Савчук Г. М. Вплив тіньової економіки на конкурентоспроможність малого та середнього підприємництва в умовах воєнного стану. *Економічний вісник*. 2024. № 12 (1). С. 45–52.
6. Європейська Бізнес Асоціація (ЄБА). Індекс інвестиційної привабливості та бізнес-клімату (за результатами 2024 року) <https://eba.com.ua/research/doslidzhennya-ta-analityka>